

محراب

افهوقی ، اجتماعی ، فلسفی ، تاریخی ، ادبی مجموعه در
شیمدیلک اون بش کونده نشر اولونور

مدرجات :

- « مدرسه لوده اکسینک اولان اصول تدریس مبداء » محمد امین ۱۶۱
- « شرق و غرب » عبدالحق هادی ۱۶۲
- « مثل اعلا ، صوك » محمد شرف الدین ۱۶۳
- « سلفلریمیزی طانییالم » حسین شمعی ۱۶۴
- « مدرسه » فاروق صدیقی ۱۶۵
- « علی امیری » یوسف ضیا ۱۶۶
- ۱۶۷ « منشور نفس : کاظم ظافر — قرآن : عبدالباق — آجیلر : قدریه حصین — کیجه و کولوش : حللی ضیا — آجیلر شاعره سنه : شرف کاظم — یه رلوق : ۱۹۱۰ ۱۸۵

مثل اعلیٰ

۲

ولله المثل الاعلیٰ

« الله تعالى ایچون صفت بلند وارددر... »

(سورة النحل)

شیخ الاسلام « ابن تیمیہ » نک « بیان موافقة
صریح المعقول لصحیح المنقول » نام اثرندن :

(مثل اعلا) عنوانی مقالاً تمزک برنجیستک سوگنده « قرآن کریم عمومہ خطاب
ایتدیکندن خاصۃً امہات اعتقادیه وبالعموم شئون حیاتیہ حقندہ بر جوق امثال ضرب
ایتمشد رکہ : بونلر ؛ اک کوزل ادله عقلیہ اولقلہ برار (قیاس شمول) و (قیاس تمثیل)
درجہ سندنہ قانیوب دائماً (قیاس اولی) و (مثل اعلا) ذروہ سنہ یوکسلمکدہ درلر .
بو سبیلہ درکہ مطالب دینیہ دہ قرآن کریمک استعمال بیور مقده اولدیغنی (قیاس اولی)
و (مثل اعلا) لری تدقیق مجبوریتندہ زو بو خصوصده (ابن تیمیہ) بی تعقیب ایدہ جگنر .
دیمش ایدک .

بو مقالہ دہ یازمش اولدیغمز وجهلہ (قاضی ابوبکر الباقلائی) « عرضک ایکی زماندہ
عدم تقاسمی » کی اساسلری مسائل دینیہ بی اثبات صدندہ مبدأ حرکت اتخاذ ایلش و بونلرہ
عقائد دینیہ درجہ سندنہ عطف اهمیت ایلش ایدی . (قاضی ابوبکر الباقلائی) بو حرکتیلہ
مقابلندہ بولان متعدد جہہ لہ عین سلاجلہ هجوم اتمک املنی تعقیب ایدیور ایدی . چونکہ
کندیسندن اول بولان فرق کلامیہ نک اکثریسی کندیلرینی بوجریانہ قایدیرمش و (فلسفہ
مشائیہ) اساساتی اصول اتخاذ ایتمشلر ایدی . کلام اللہک مخلوق اولوب اولمامسی رؤیة للہک
جواز وعدم جوازی و سائرہ کی اختلافات ہب بو اصولی قبولدن تولد ایدیور ایدی .
معتزلیلر جسم یا شرط تألیف ایلہ جزء واحددن و یا خود اجزاء متعددہ دن مرکب اولسون
کندیسندنہ ترکیب بولنہ جعندن اللہ تعالیٰ بہ جسم اطلاق ایتدکاری کی صفات دخی جسم
ایلہ قائم اولہ جعندن صفات الہیہ بی نفی ایتمشلر و و نفیلرینہ دہ اللہ تعالیٰ نک جسم اولمادیغنی
اساس طوتمشلر ونہایت کلام صفت الہیہ سنک دہ ذات الہی ایلہ قائم اولمادیغنی سوبیلہ رک
کلام اللہک مخلوقینی قبول ایتمشلر ایدی . (رؤیة للہ) دخی انکار دہ اساسلری مرئینک

جسم . تجزیه اولسی لزومی ایدی . حتی بونلرک ایچنده طوئدقلری اصولک اطرادینی تأمین ایچون (جهنم) کی جنت وجهنمک فناسنی التزام ایدنلر و (ابوالهذیل) کی اهل جنتک انقطاع حرکاتی قبول ایله یئلر واردر . [*]

کلاخیلردن بویله بر جوق زمره لر کندیلرینه اساسات فلسفیه یی مبدأ طوته رق اعتقاداتی امواج ایچنده بوغه جقلرینه کتاب وسنتی مبدأ حرکت اتخاذ ایدرک هر کسه فضای ایمانده بول بول نفس آلدیرملی ایدیلر .

نته کیم (امام احمد بن حنبل رحمه الله) حضرتلرینه (جهنمیه) نک اک بیوک کلاخیسی (ابو عیسی محمد بن عیسی بن غوث) « اکر سن کلام الله غیر مخلوق دیرسه ک اللهک جسم اولسنی التزام ایتمش اولورسک . » دیدیگی زمان امام مشارالیه حضرتلری : « جسم لفظدن درلو درلو معنایر چیقه بیلیر . وهیچ برکیمسه بومعنا لردن برینه عموم ناسی جمع ایده مز . بن نه جسم ونه ده غیر جسمدر دیرم . نه جسم اولسی ونه ده جسم اولماسی هیچ شرعی دن دکدر . دییاجکم برشی وارسه اوده [هواحد صمدلم یلدولم یولدولم یکنله کفوا احد — اوبردر ؛ صمددر طوغمدی ، طوغوزمدی ، کیمسه اوکاش اولدی] در . » دیدی .

اولجه سویلش اولدیغمز وجهله ینه سویلر زکه مقاصد دینییه یی ایضاح واثبات ایچون کتاب وسنتک عناصر خارجی دن استعانه یه احتیاجی یوقدر . نته کیم [ولا یاتونک بمنن الا [*] صفات السیه یی نفی ایدنلرک برنجیسی (خالد بن عبدالله القسری) نک برقربان بایرامی صباحی (واسط) ده قتل ایتمش اولدیغی (جعد بن درهم) در . بوندن صکره (جهنم بن صفوان) ظهور ایله بومذهبی تعقیب ایلدی . معتزلیلر دخی بوفکری قبول والتزام ایدیلر . (جهنمیه) نک امامی اولان (جهنم بن صفوان) ومعتزلیلرک پیشواسی بولنان (ابولهذیل العلاف) ک حدوث عالمی اثبات ایچون طوئمش اولدقلری « اجسام ؛ اعراض حادثه دن خالی دکدر . واعراض حادثه دن خالی اولیان همده حوادثی سبق ایتمش اولان — حادثات آره سنده نامتناهی برتوالی ممتنع اولقله — حادثدر . بنابرین اجسام حادثدر . » صورتیه اولان حدوث اجسام طریقته « ماضیده کی عدم توالی حادثاته مقابل مستقبلده دخی عدم توالی لازم کلیر » دییه ایدیلان معارضیه قارشو مجبوراً بونلردن (جهنم) جنت وجهنمک فناسنی التزام ایتدی . و (ابولهذیل) دخی دلیل یالکز حادثاتک انقطاعنه دلالت ایتمکده در دییه جنت وجهنمک بقاسی جائز ایه ده حرکات منقطع اولارق جنت وجهنم اهل یی بلا حرکت قاله جقلردر دیدی . برنجینک فکری (ان هذا لرزقنا ماله من نفاد) و (اکله ا دائم وظلها) وسائر آیات کریمه یه مخالف اولقله ائمه کندیسنی بحق لوم ایتمش لردر . ایکنجی دخی کندی آلیله باصدیغی دالی کسبشدر . چونکه مبدأ حرکتی اجسامک اعراض وحوادثدن عدم انفکاک ایدی . حالبوکه بوسوزیله اعراض وحوادث جمله سندن اولان حرکاتدن خالی اجسام اولدیغنی اعتراف ایدیور دیمکدر .

جنتاك بالحق واحسن تفسيراً — سنك نبوتكي انكارايجون هر نه وقت آنراهميتدمثل عديته
شايان سؤالر ايراد ايلسنه لز بر سكا آنلري ابطال ايدمكك وسنك حكمت بعشكي تفسير
وايضاح ايله جك جوابلر اعطا ايدمزر . [سورة الفرقان] بيوريله رق مطالب دينه نك
ادله سي ايجون ينه قرآنه مراجعت لزومي بيلد يرلمشدر .

بر انسان ايستربالذات كندى تدقيقاتنده وايستز آخرى دعوت ايجون اولان بياناننده
كتاب وسنته اعتصام ايله قرآن وحدىثى اساس طوته رق آيات كريمه واحاديث شريفه نك
كوسـ زمش اولدينى امثال مضروبه واقية عقلية اوقومى وسولمليدر . كتاب وسنت
وسلف امتك طريقى بودر . كتاب حكيمده بر جوق امثال ضرب اولمش وبراين عقلية
ايله توحيد وصدق نبوت وسائر كى اصول دينه بيان ايدلمشدر . رسول اكرم دى
مخاطباتنده بوصورتله حركت بيوريرلرايدى . يعنى هيچ بر دليل خصوص ايرادينه لزوم
كورميه رك هر كسك كوردىكى وييلدىكى صورتله ايضاح كيفيت بيوريرلرايدى . « مامكم
من احد الا سيخلوبه ربه الحديث — ايجيكزدن هيچ بر كيمسه يوقدركه مهتابلى كيجهده
قمر ايله خالى قالدىنى كى ربي دى انكه خالى قالمسون » بيورده رق الله تعالى نك واحد
اولمسيه برابر قارشوسنده كى بختيار مخاطبرينك كثرتنى تأليف ايلمشر وبوباده غايت قيصة
وموجز بر مثال ايله ايضاح كيفيت بيورمشلردر . (ابن عباس رضى الله عنهما) حضرتلرى ده
كنديسنه [لاتدركه الابصار . — ابصار آنى ادراك ايتمز] آيت جليله سيله رؤيه اللهك وقوعى
حقنده معارضه يه قيام ايدن كيمسه يه شويلاه جواب ويرمشدر : « سمانى كورييورميسك ؟
اوت . دىنى كورييورميسك ؟ خير . اويله ايسه نى ادراك نى رؤى اقتضا ايتمز »

درلو درلو اقوال مخلفه ايله دنيانى چيقمازلره صوفى دينه خارجدن قوت ارامقندن
وجناب حقى وصفات كريمه سنى مخلوقاتيه قياس ايتمكدن نشأت ايدبيور . ذات وصفات
الهيته نك مخلوقاتيه مبان ومصنوعاتيه غيرمشابه اولدينى يعنى اك موجز بر افاده ايله (مخالفة
للاجوادث) صفتيله موصوف بولندينى دوشونوب (علم الربوبية) نك ايلك قاعده سي اوله رق
[ولله المثل الاعلى] آيت جليله سنى يازمقى ؛ كولنج وباخود شايان مرحمت وضعيتلره دوشمه نك
الكهمم ضمايدر . مطالب دينده شك وارتاب وحيرت واضطرابه وبعضاده عقل ومنطقه
وداع ايدمك قدر آيقرى وضعيتلره دوشمك اساسات دينيه يى براقوب غايات دينيه يشقه
يوللردن ، هر هانكى بر فلسفه اساساتندن واصل اولمق ايستمه نك نتيجه سيدر . چونكه هر علمك
آيرى اصولى اولدينى كى (علم التوحيد) ك دى كندينه مخصوص آيرى اصول ومنهجى وازدره .

مقاصد دینیه کتاب و سنت اساسی طو تیلیم یوب مسالک فلسفیه به باش ووریله جق اولورسه هر مسالک فلسفی اطرافنده بر مذهب دینی تأسیس ایتک لازم کلیرن ته کیم اولیلده اولمشدر . حالبوکه قرآن کریم « وان هذا صراطی مستقیماً فاتبعوه ولا تتبعوا السبل الاّیة - ایشسته بویانان قرآنیه بنم طوغرودن طوغرویه یولمدر . شو حالده اوکا تابع اولک . ودرلو درلو سوقاقلره نایع اولمک . سورة الانعام « بیور مقدهدر . شیمدی بزم اوکرده جکمنز بر نقطه قالمش ایسه اوده قرآن کریمک مقاصد دینیه هانکی طریقلا ایله واصل اولمش اولدیغیدر برنجی مقاله مزک صوکنده سویلش اولدیغمنز وجهله ینه در حال سویلیه لمکه (قیاس اولی و مثل اعلا) طریقلا ایله واصل اولمش و اولمده بولمشددر .

قرآن کریم ؛ ایستر (قیاس تمثیل) وایستر (قیاس شمول) طریق ایله اولسون هر هانکی بر مطلب الهی دهکی بیاناتنده بولردده قالمیوب « ولله المثل الاعلی - الله ایچون صفت بلند واردر . « دستور الهیسی موجبجه دائماً (قیاس اولی) به یو کسلمکدهدر . مثلاً : ممکنات و محدثات ایچون هیچ بر وجهله نقصانی قالماق صورتیه ثبوت کمال عدم عدمی مستلزم اولان کالدر . عدمی استلزام شائبه سندن قور تیلما مش اولان کال تام دکالدر . ایشته ممکناتدن بونقطه کاله واصل اولمش اولان موجودلرک افرادی بو نقطهده یکندیکرینه مساویدر . واجب قدیمی دخی کال تامی اعتباریه آلیر سهق موجود کاللر ایله مساوی اولمش اولور . بورادن یو کسلمک لازمدر . چونکه هیچ بر وجهله نقصانی اولیه رق مخلوق و مربوب ایچون ثابت اولان نوع کاله بر منبع لازمدر مخلوق و مربوب اوکال تامی خالق وربندن استفاده ایتمشدر . شو حالده منبع کال اولان خالق ؛ کاله مخلوق و مربوبلردن اولادر ایشته (قیاس اولی) دیدیکمزده بودر . [۱]

بالمقابله بوکال تامک سلبی تضمن ایدن کافه عیوب و نقائص کندیسنندن متفی اولان مخلوقات و ممکناتدن برشی وارسه او عیوب و نقائصک رب تعالی و تبارکدن انتقاسی (قیاس اولی) مقتضیاتندر . چونکه ذات باری هر موجوددن زیاده امور وجودیه احق و اولادر . وبالعکس امور عدمیه دخی ممکن و محدث اولان مخلوقات لایقدر .

[۱] (لاینج) ک (دلیل کال) دیدیکی طرز استدلال ایله (ابن یتمیه) نک بو افاده سی آرهندهکی مشابیه جوق شایان دقتدر (ابن یتمیه) نک وفاتندن همان اوج عصر صوکره دنیایه کلش اولان (دهقارت) ک دخی (چونکه بیلک شک ایتکدن زیاده بیوک برکال اولدیغنی آشکاره کور یورددم . بندن مکمل برشیک وجودینی دوشونمکی نرمدن اوکرندیکمی آرامغه صرف دقت ایتدیکمنده بونک فی الحقیقه داهامکمل برماهیندن اولاق لازم کله جکنی بالبداهة ادراک ایلدم . « دییه یوزیمش اولدیغنی طرز محاکمه عین جنسدندر .

مطالب دینیه دن اولان توحید و صفات الهیه و معاد کی مسائلده قرآن کریمک استعمال بیورمقده اولدینی دلائل عموماً (قیاس اولی) طریقله در . مثلاً معاد حقنده کی (قیاس اولی) بی حاوی اولان بعض آیات کریمه بی ذکر ایدم : (معاد) وقوع بولوب اجسادک حشر اولنه جنفی قرآن کریم خبر وریور . بونی بیلیمک امکان وقوعیسنی بیلیمکه متوققدر . چونکه ممنوع واقع اوله من وده بیلنه من . بنساء علیه قرآن کریم اولا بونک امکان وقوعی کوزلجه بیان ایدیور و ربک قدرتی انضمام ایتیمکسزین یالکیز وقوعک امکانی بیلیمکده وقوعه کافی کلمه جکندن بوکا قدرت ربی دخی ضم ایله بوجه آتی اتمام بیان بیوریور : [اولم یروا ان الله الذی خلق السموات والارض قادر علی ان یخلق مثلهم الایة . - بیلیمور - لرمی که کوکری ویری یارادن الله آنلرک کیلرینی یاراتمغه قادردر . سورة الاسراء]

[اولیس الذی خلق السموات والارض بقادر علی ان یخلق مثلهم بلی وهو الخلاق العالیم - ارض و سماواتی یارادن ؛ آنلر کیلرینی یاراتمغه قادر دکلیدر ؟ . . . اودت . . . قادردر . واو درجه کلمده خالق ودرجه کلمده بیلجیدر . سورة یسن]

[اولم یروا ان الله الذی خلق السموات والارض ولم یحی یخلقهن بقادر علی ان یحیی الموتی بلی ایه علی کل شیء قدير - کورمز لرمی که الله ؛ کوکری ویری یاراندی و هیچ رتعب چکمدی ده تولولری دیر یلتمکه می قادر اولیه جق ؟ . . . اودت قادر اولور . واو هر شیئه کمال درجه ده قادردر . سورة الاحقاف]

[لخلق السموات والارض اکبر من خلق الناس - کوکری ویری یارامق ناسی یارامقدن داها چوق بیوکدر . سورة المؤمن]

[اقمینا بالخلق الاول بل هم فی ابس من خلق جدید - ایلک دفعه یارامقده عاجز اولدقنی که . . . سورة ق]

بداهة معلومدر که سماوات وارضی یارادن قدرت ابناء آدمی بالاولویه یاراده بیلیر . وخصوصیه اک صوک آیت کریمه نه قدر قوتلیدر . بردفعه یارادن قدرتک ایتیمجی دفعه یاراده بیلجکی (قیاس اولی) دن داها قوتلیدر . ایشته کور یلیمکده درکه بو آیتلرده هپ (قیاس اولی) واردر . بونشأة اولی ایله نشأة ثانیه بیینه (قیاس اولی) ایله استدلال ایدن دیگر برقاج آیات کریمه داها واردر .

[یا ایها الناس ان کنتم فی ریب من البعث فانا خلقناکم من تراب ثم من نطفة ثم من علقه ثم من مضغة مخلقة و غیر مخلقة لنین لکم - ای ناس ! اکر سنزک بعثک امکانده

برشبه کز وارسه — ابتداء خلقت کز به بافرق بوشبه کزی دفع ایده بیلیرسکز — بزسزی طوپراقدن صکره نطفه ؛ صکره جامد برقان پارچه سی ، صکره تمام و ناتمام برات پارچه سندن یاراتدق. تا که بتدریج ایله سزه قدرت و حکمتی بیان ایدلم . سورة الحج [بوادوار مختلفه بی کچهرک بزى طوپراقدن ذاتاً هر آن یاراتمده اولان قدرت ربانیه نک بزجه مجهول اولان هر هانکی بر صورته نشأة اخرى ده بالاولویه یاراده جفته بو بیان الهی نک مع فضله کافی اولدیغی سویلمه دن کچمه لم .

[قال من يحيى العظام وهي رميم قل يحيى الذى انشأها اول مرة — کیمکری کیم دیریلدیر؟]
 حالبوکه آنلر چوریمشدر . . . ایلک دفعه آنری انشا ایدن دیریلدیرده . . . سورة یسن [ایشته کافه مطالب دینییه ده قرآن کریمک و حکمت نبویه نک اصولی بو مثاللارده ایضاح اولندیغی وجه اوزرهدر . (عقل اول ؛ نقل مؤلدر) سوزینه هیچ احتیاج یوقدر .
 نقول صحیحه ایله عقول صریحه نک تعارضی واقع دیکدر . اصول دینییه بی براقوب آنلرک برلرینه اساسات فلسفیه بی قویق دینی عقلیتدن محروم ایتدکدر . حالبوکه اصول دینییه امثال صورتنده اک کوزل اقیسه عقلیه و براهین قطعییه در . مسالک و اقوال فلسفیه نک اطرافنده طولاشان مجادلات کلامیه اعتقاداتی محروم فیض ایتدکدر . اسقولاتیک فلسفه ایله علوم و فنون ناصل بر حقیقمازه کیرمش ایسه دینیات دخی الآن عین حقیقماز عین جنبرلر ایچنده در . تجربه و مشاهده ساحه سندن چیقلوب حقائق خارجییه ارسطو منطقیه دکل هر علم کندینه مخصوص اصول و منهج لر ایله مطالعه ایدلمش و بوگونکی نافع ثمره لر حصوله کلش ایسه مطالب دینییه دخی بوگون فلسفه مشاییه اساساتندن و ارسطو منطقک دار جنبرندن چیقاریلوب قرآن کریم و احادیث شریفه نک اصولی داخلنده تدقیق ایدلملیدر .

بهل تا بحر کوید قصه خویش

که تا باری بدینی قصه خوانی [۰]

سبحانک لا احصى ثناء عليك انت كما اذنت على نفسك

صحن مدرسه بی منطق مدرسی استانبولی

محمد شرف الدین

[*] براق . . . کندی قصه سنی دکر کندیس سویلسین . . . که بردفمه اولسون قصه خوانلق

(مولی القارئین مهول الدین رومی)

تاصل اولور کورده سک .